

IZ RIZNICE HRVATSKE ĆIRILIČNE BAŠTINE

Hrvatski ćirilički molitvenik 1512. (u povodu 500. obljetnice izlaska Molitvenika). 2 sveska. Uredila i komentar uz faksimil: Anica Nazor. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Matica hrvatska, Zagreb 2013., [278] + 122 str.

Može li jedan ranonovovjekovni molitvenik uzburkati današnje društvo i politiku? Odgovoru da sigurno ne može suprotstavljaju se događaji nakon Akademijina znanstvenoga skupa koji je održan 26. i 27. studenoga 2012. o hrvatskoj ćiriličnoj baštini u povodu 500. obljetnice dubrovačkoga ćirilicom tiskana molitvenika nazvana *Hrvatski ćirilički molitvenik 1512.* Želja krovne znanstvene institucije u Hrvata bila je da se propitaju spoznaje o hrvatskoj ćiriličnoj baštini kako bi se učvrstio nesiguran položaj ćiriličnoga pisma u hrvatskoj kulturnoj povijesti. Akademijin je skup znanstveno potvrdio činjenicu da se hrvatska riječ preko sedam stoljeća povremeno i neujednačeno pratila ćirilicom i da je u krajevima lijevo od Krke umnogome bila »supstratno« pismo. Sami su pak rezultati imali ograničen odjek u hrvatskoj javnosti, vjerojatno zato što je ćirilica ubrzo postala politički instrument međunacionalnih i društvenih odnosa. Naime, nakon pojedinačnih reakcija iz istočnoga susjedstva na skup u cjelini, osobito na izlaganje o »pripadnosti *Evandelistara kneza Miroslava (Miroslavljeva jevanđelja)*«, uskoro je – slučajno ili ne – stigao zahtjev za uvođenje institucionalne dvojezičnosti i dvopismenosti u Vukovaru. Uljudbeni zapadnoeuropski normativ odmah se pokazao teško provedivim jer je ćirilično pismo još uvijek simbol traumatskih događaja povezanih s ratnom agresijom na Hrvatsku. Premda su pisma teško »ukrotiva« nacionalnim granicama, hrvatska je ćirilična baština zbog simbolike i stereotipa najčešće u diskrepanciji između »istočnoga« prisvajanja i »zapadnoga« zaziranja.

Prvi ćirilicom tiskani katolički molitvenik, najavljen Akademijinim skupom, pojavio se u vremenu burnih rasprava i prijepora oko ćirilice. Premda u instrumentalizaciji dnevno-političkih potreba može služiti kao nacionalni »fetiš«, one bi bile izvanznanstvenoga karaktera jer je riječ o katoličkom duhovnom štivu ranonovovjekovnoga »laika« s dubrovačkoga područja koji je do ponuđene duhovne riječi lakše dopirao preko svoga materinskoga dubro-

vačkoga negoli preko latinskoga jezika. Pritom mu je ćirilica bila sredstvo, a nikako svrha! S obzirom na dvopismenu kulturu ondašnjega Dubrovnika, štiva poput osobnih molitvenika koji računaju na »brzo« i »tiho čitanje« svoga korisnika, ići će za objavom kroz jednostavnija ortografska rješenja. Ćirilica je u odnosu na latinicu svakako bila u prednosti glede toga.

Sam pak molitvenik izišao je 1512. godine u Veneciji kao »libar« od dviju tipografski odvojivih knjiga. Prvu knjigu, koja prati strukturu molitvenih priručnika tipa *liber horarum* kodificiranih u kasnosrednjovjekovnom Parizu, čine: Kalendar (*svi mjeseci*), Marijin oficij (*Ofičbje. Ođ blažene gos̃brođe*), Oficij Sv. Križa (*Ofičbje ođ svetoga kar̃bsta*), Oficij Sv. Duha (*Ofičbje svetoga Duha*), Sedam psalama pokornih s litanijama svih svetih (*Sedam̃ salama s letaniami*), Oficij za mrtve (*Ofičbje ođ mar̃bvieħ̃*) te razne molitve pape Grgura XI. (*i mnogo ljepih̃ raz̃ličih̃ molitava*). Druga je, manja knjižica *Petnaest molitava Svete Brigite*. Unatoč priznanju Milana Rešetara da je riječ o molitveniku od kojega je zazirao pravoslavni svijet jer je tiskan brzopisnim, a ne ustavnim slovima, jer je pisan narodnim, a ne crkvenoslavenskim jezikom i jer je katoličko, a ne pravoslavno štivo, kao njegov priređivač proglasio ga je najstarijom srpskom knjigom tiskanom narodnim jezikom (1938.). Iako se ćirilica u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku kadšto nazivala srpskom, kao što je zasjeđeno u naknadno pronađenom dokumentu o raspačavanju samoga molitvenika (*littera et idiomate Serviano*), neprijeporna je činjenica da je navedeni molitvenik istovjetan tipološki istim latiničnim molitvenicima latinskoga i hrvatskoga jezika koji se dakako ne ubrajaju u srpsku pisanu baštinu. Tekstološka je bliskost s tim molitvenicima utjecala na to da je najnovije izdanje dobilo i novo nacionalno ruho – *Hrvatski ćirilički molitvenik 1512*. Budući da je u sagledavanju vlastite baštine uputno isticati nacionalni atribut, najnoviji je naslov vjerojatno izazvan ranijom srpskom atribucijom rečenoga molitvenika koja se provlači u znanstvenoj literaturi. Molitvenik je mogao proći i bez takve atribucije jer je »hrvatski« već po tome što je dio dubrovačke baštine koja svojim bićem pripada hrvatskoj kulturi. Pritom se nikomu ne može zabraniti stavljanje rečenoga molitvenika u neki drugi kulturni kontekst s napomenom da ono mora biti na argumentiranim i znanstvenim temeljima.

Hrvatski ćirilički molitvenik 1512. izišao je pod uredništvom Anice Nazor kao projekt Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice hrvatske i

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Preslika je učinjena prema pariškomu primjerku koji je najcjelovitiji među trima sačuvanim primjercima. Stranice su mu tiskane crno-crvenom tintom bez paginacije, a ukrašen je inicijalima, drvoreznim ilustracijama i graviranim bordurama s raznim ornamentalnim, antropomorfnim i zoomorfnim prikazima uobičajenim za takav tip molitvenika. Zanimljivo je da su se bordure određenih stranica morale rekonstruirati u originalnim omjerima jer su se »izgubile« pri skeniranju originalnoga primjerka. Vrijedne su zapažanja njegove drvorezne ilustracije, bilo da je riječ o sličicama kojima je predstavljen svaki mjesec u godini bilo da je riječ o određenim biblijskim temama poput Blagovijesti (16^v), susreta Marije i Elizabete (24^v), Isusova rođenja (34^v), anđelova obznanjivanja Kristova rođenja (38^v), poklonstva triju kraljeva (42^v), Marijina očišćenja (46^r), bijega u Egipat (49^r), Marijina krunjenja (55^v), Kristova raspeća (75^v), Duhova (79^v), Davida i Bat-Šebe (83^v), Lazarova uskrišenja (100^v). Zanimljiv je i svetački prikaz pokorničkoga bičevanja sv. Brigite Švedske pred oltarom s Kristovim raspelom na početku drugoga dijela molitvenika, ali i grb njegova naručitelja, priređivača i izdavača Frana Ratkova Micalovića, na samom kraju prvoga dijela molitvenika, s ljljanom, vodoravnom trostrukom gredom, dvostrukim križem s Kristovim monogramom, dvjema Danicama te inicijalima njegova imena i patronima (F i R).

Rečeno je da prvi dio dubrovačkoga molitvenika sadržajno slijedi molitvene priručnike *liber horarum* kodificirane u Parizu (*Livre d'heures*, *Libro d'ore*, *Stundenbuch*, *Book of Hours*, i sl.). Krajem kasnoga srednjovjekovlja i početkom ranoga novovjekovlja takvi su molitvenici bili među najpopularnijim nabožnim katoličkim štivima uopće. Onodobnu su popularnost našega molitvenika svakako podigle pridodane molitve sv. Brigite Švedske jer su njezine personalizirane vizije Marije i Krista nadahnjivale renesansnu i manirističku duhovnost, književnost i umjetnost. Materijalni pak tragovi kao što su relikvijar njezine ruke iz katedrale sv. Vlaha ili pak njezina kapela u samom Gradu izravno su svjedočanstvo da je sv. Brigita Švedska itekako bila čašćena u ranonovovjekovnom Dubrovniku. Budući da su se njezine vizije rado čitale u ženskim franjevačkim trećoredskim krugovima, sva je prilika da je Fran Ratkov Micalović kao njegov izdavač najviše računao na »žensko« čitanje, bilo u Gradu i Republici bilo u turskim krajevima (*ad partes et loca Turcorum*), u koje je krajem kolovoza 1512. upravo otišlo

pedesetak primjeraka.

Spominjano bi izdanje dobilo još više na vrijednosti da je najstarija ćirilicom tiskana dubrovačka knjiga transliterirana i transkribirana, čime bi se povećala njezina znanstvena iskoristivost bez obzira na to s kojim se predznakom pojavljuje.

IVAN BOTICA

Татяна ИЛИЕВА, *Терминологичната лексика в Йоан-Екзарховия превод на »De Fide orthodoxa«*. София 2013., 405 str.

Kako je prva funkcija crkvenoslavenskoga da bude liturgijski jezik, onda je i svaka studija crkvenoslavenskoga teološko-filozofskoga nazivlja dobrodošla, posebno kada je riječ o tekstu iz ranoga razdoblja. S obzirom da istraživanje toga nazivlja zahtijeva mnogo znanja, osim onog jezikoslovnog, iz područja filozofije i teologije te logike, nije čudno što nema mnogo onih koji se odvaže odgovoriti na takav izazov.

Ova je knjiga zapravo dotjerana iznimno uspjeta doktorska disertacija *Богословската терминологија в Йоан-Екзарховия превод на »Небеса«* koju je autorica obranila 2006. godine, a sada ju i objavila u stotinu primjeraka. Riječ je prvoj složenoj raščlambi crkvenoslavenskoga teološkoga leksika kakav nam je ostavio jedan od najvažnijih predstavnika preslavske književne škole s prijelaza iz IX. u X. stoljeće – Joan Egzarh. Točnije, autorica se usredotočila na Egzarhov prijevod poznat pod nazivom *Nebesa*, sastavljen od dijelova teksta *De Fide Orthodoxa* crkvenoga naučitelja sv. Ivana Damašćanskoga. Kao osnova istraživanja poslužili su iscrpno kritičko izdanje Linde Sadnik² i indeks koji je sastavio R. Aitzetmüller³, a podaci se

² *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes*. Linda Sadnik (Herausgeber). B. 1.–3. (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. 5). Wiesbaden – Freiburg: Otto Harassowitz – U. W. Weiher, 1967.–1983.

³ *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes*. Linda Sadnik (Herausgeber). B. 4. Index und rückläufiges Wörterverzeichnis zusammengestellt von Rudolf Aitzetmüller. (= Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes, T. 17). Wiesbaden – Freiburg: Otto Harassowitz – U. W. Weiher, 1983.